

Грищук Д.Г.

аспірант,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

На сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства, на межі переходу від старої системи цінностей та ідеалів щодо громадянського виховання та загалом громадянської соціалізації, досить поширеною є ідея повернення до витоків формування людини-громадянина.

Відсутність на даному етапі єдиного та чіткого ціннісного ідеалу виховання та розвитку людини, зневіра до інститутів держави, багатовекторність державного будівництва, духовне зубожіння, світоглядний хаос привели до кричущих результатів та відомих нам вже понад рік результатів.

Через те останнім часом в Україні поширюється увага до змісту громадянської соціалізації молоді – процесу, який впливає на виховання та розвиток людини як обізнаного та активного гравця в громадянському середовищі як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях. Важливе місце в ході громадянської соціалізації посідає відносно керована соціалізація, а саме громадянське виховання. Значну роль у громадянському вихованні відіграє ідея вивчення козацької доби в історії України та її впливу на формування у молоді людини національної самосвідомості та громадянської активності.

У педагогіці проблемою формування громадянськості в контексті загальної соціалізації займалися Н. Чернуха, В. Іванчук, С. Даневич, Н. Самохіна, О. Рибаківа, О. Красовської, Ю. Руденко, В. Кузь, Н. Луг, І. Мартинюк, І. Мигович, В. Кас'янова та ін. Останніми роками в феномен української козацької педагогіки став набирати популярності в українськему сучасному просторі. у різні часи це явище вивчали Д.І. Яворницький, І. Огієнко, Ф.А. Щербина, І.В. Пуха, В.В. Панашенко, О.О. Любар, Ю.Д. Руденко, М.Г. Стельмахович, Г.В. Біленька, О.Т. Губко, П.Р. Ігнатенко, В.Г. Кузь, М.І. Кравчук, Є.І. Сявакко, Д.Т. Федоренко. Проте дещо слабо вивчається питання зв'язку понять громадянської соціалізації та козацької педагогіки. В сучасній педагогіці не має наукових досліджень про роль козацької педагогіки у контексті процесу громадянської соціалізації.

Золочевський В.В. у своїй статті “Українська педагогіка про фізичне виховання та загартування особистості” пояснює поняття “козацька педагогіка”, як систему поглядів на навчання і виховання, що традиційно склалася у середовищі українських козаків на Запорізькій Січі, яка є складовим елементом народної педагогіки [4, с. 44-48]. У своїй книзі “Педагогіка – розвиток педагогіки в Україні. Козацька педагогіка” В.В. Ягупов називає це явище вершиною української народної педагогіки, що “втїлила в собі

національну психологію, характер, правосвідомість, мораль та інші компоненти національної свідомості, духовності народу” [5, с. 23].

У Концепції української козацької педагогіки під керівництвом Ю.Д. Руденка та М.Г. Стельмаховича це поняття розкривається, як “частина народної педагогіки у вершинному її вияві, яка формувала в підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині – незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім’ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю”. Отже, аналізуючи з вищевказані цитати, приходимо до висновку, що українська козацька педагогіка, це вагомий компонент української народної педагогіки, який представляє собою систему знань, засобів і досвіду навчання та виховання дітей та підлітків, яка склалася у середовищі українських козаків, та втілила в собі риси національної психології, моралі та компоненти національної свідомості [6; 7].

Отже головною метою козацької педагогіки біло виховання вільної й незалежної особистості, мужнього громадянина, козака, діючого за своєрідних “лицарським кодексом честі”. Вплив козацької педагогіки розповсюджувався не тільки на родину або навчально-виховані заклади того часу, але і на інші сторони народного життя.

Основними завданнями козацької педагогіки, за дослідженням Ягупова В.В., були:

1. Виховання фізично загартованих, мужніх воїнів – захисників рідного народу від чужоземного поневолення;
2. Виховання у підростаючого покоління українського характеру і світогляду, поваги до національних і загальнолюдських цінностей;
3. Формування високих лицарських якостей, пошани до людей похилого віку, прагнення до милосердя та допомоги іншим;
4. Виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу на світовому рівні.

Крім виховання та формування особистості козацька педагогіка включала в себе й освіту. Всі ці категорії здійснювалися за допомогою навчання в численних козацьких школах, колегіумах та, навіть, університетах.

Козацька система освіти і виховання мала вигляд чотирьох чітко окреслених ступенів. Перший ступень – це дошкільне виховання у родині. На цьому ступені дітям прищеплювались основні моральні та етичні цінності, як повага до батьків, до старших взагалі, любов до праці, милосердя. В цей час дитина отримувала перші знання про навколишній світ та народну культуру. Другий ступень поєднував родинну педагогіку з навчанням та вихованням у численних козацьких школах. На третьому ступені була вища освіта у колегіумах, академіях, університетах. Четвертий ступінь козацької педагогічної системи складав дійсну військову службу на Січі в козацьких формуваннях. на цьому етапі молодь поглиблювала своє фізичне та психічне загартування, розвивала патріотичну та громадянську освіту.

На думку І.В.Пуха методика роботи в козацьких школах носила гуманний характер [3, с. 2]. Учні мали свої права, або вольності. наприклад, учень міг у будь-який час залишити навчання та зайнятися іншою справою. За зразком війська запорозького учні у школах мали “общинний лад”. через що серед учнів було розвинутим шкільне самоврядування, наприклад, вони мали свого отамана та кухара. Учнівська громада мала також і свої кошти, які поповнювалися за рахунок діяльності учнів у різних громадських та релігійних заходах, наприклад, колядування, вітання зі святами, дзвони у церкві. продаж ладану, читання Псалтирю над померлими чи вбитими козаками.

Основою виховання в рамках козацької педагогіки є так званий “козацький звичай”, або кодекс козацької лицарської честі. У довіднику з історії України за редакцією І. Підкови та Р. Шуста цей звичай представлений, як родинний принцип організації братства (побратимство, рівність, демократизм), морально-етичний кодекс поведінки (високий соціальний статус свободи, мужності, відданості товариству) [1, с. 112-113].

Більш змістовним є аналіз кодексу честі козаків надає В.Я. Тимофеев у своєму посібнику “Форми, методи, прийоми козацько-лицарського виховання”. Автор представляє цілу систему духовно-світоглядних, моральних та патріотичних складових козацького звичаю. Це, насамперед, козацька філософія, де обґрунтовувалась воля, як головного дару життя, право на свободу і незалежність, а найвищими цінностями сповідувалися людина, народ, держава. Це і світогляд козаків, який будувався на ідеях Бога, України Матері, свободі особистості і волі народу, збереженні спадщини предків, переконанні в торжестві народної правди, перемоги добра над злом. Автор також аналізує козацький характер, який будується на почутті внутрішньої невичерпної енергії, таких рисах, як висока шляхетність та і порядність, кмітливість і дотепність і практичність, стійкість і незламність у боротьбі з ворогами, безкомпромісність і твердість у відстоюванні правди і справедливості, ніжність і ставленні до добрих людей, братерська любов до друзів і товариства, глибока пошана до батьків, повага до громади, вірність своєму обов’язку захищати рідну землю, співчуття до знедолених, милосердя до тих, хто його потребує, постійна готовність до боротьби за волю рідного краю, за свою незалежну державу, устремління до високих ідеалів, жадання давати лад у громадському житті, утверджувати гуманні стосунки між людьми. Тимофеев В.Я. також розкриває такі принципи козацької моралі, як шляхетне ставлення до людини, батьківська турбота про підростаюче покоління, глибока пошана до літніх і старших людей, палка і всепереможна любов до рідної землі, героїзм у захисті інтересів рідного народу, надання допомоги усім слабим, скривдженими і знедоленим, нетерпиме ставлення до зла і несправедливості в будь-якій формі, надзвичайна скромність, висока краса вчинків і миротворча місія в житті; глибока людяність, діяльна доброта, милосердя; жертвність як здатність поступитися власним добробутом, навіть віддати життя в ім’я перемоги добра над злом, торжества козацької правди [2].

В результаті можна прийти до висновку, що головною метою козацької педагогіки було навчання та виховання високоосвіченої людини, справжнього

громадянина своєї держави, людини з рисами лицарського характеру, яка на ділі доводила своє ставлення до Батьківщини та займала б активну життєву та громадську позицію у суспільстві. Таку мету сьогодні переслідує і громадянська соціалізація. На думку автора цієї статті громадянською соціалізацією слід називати складний багатогранний процес навчання, виховання та активної громадянської діяльності за участю широкого кола агентів (родина, школа, суспільство), під час якого індивід оволодіває на основі особистісного громадянського досвіду цінностями громадянського життя, привласнює громадянські норми, традиції на суспільний національний та світовий досвід. Результатом громадянської соціалізації є таке новоутворення, як громадянськість, яке характеризує індивіда, як патріотично налаштовану особистість, яка любить свою Батьківщину, є відповідальною та здатною не тільки словом, але і ділом довести свою позицію у вирішенні нагальних потреб суспільства. Аналізуючи поняття козацької педагогіки та порівнюючи його із поняттям громадянської соціалізації, можна побачити багато спільного. По-перше, хід процесу як козацької педагогіки, так і громадянської соціалізації, який полягає у засвоєнні індивідом значущого для розвитку суспільства досвіду, норм та цінностей суспільної культури. По-друге, головною метою обох процесів може є громадянськи соціалізована людина, патріот своєї держави, суспільно активний індивід. По-третє, громадянська соціалізація, як і козацька педагогіка будується на двох основних категоріях загальної педагогіки – навчанні та вихованні. Тому козацька педагогіка у процесі громадянського виховання виступає його важливим компонентом.

Список використаних джерел:

1. Довідник з історії України, у 3-х тт. за ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Київ: Генеза, 1995 р.
2. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – 568 с.
3. Пуха І.В. Про школи в Запорізькій Січі // Український історичний журнал. – 1969 р. – № 3.
4. Золочевський В.В. Українська козацька педагогіка про фізичне виховання і загартування особистості // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди “Засоби навчальної та науково-дослідної роботи”. – 2008 р. – № 28. – С. 44-48.
5. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 506 с.
6. Українська козацька педагогіка. Концепція. Під ред. Ю.Д. Руденка. – Міністерство освіти України. – 1992 р.
7. Стельмахович М.Г., Українська козацька педагогіка // Народознавство. – 2010.